

บทที่ 5

การสังเคราะห์และแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร

ในบทนี้จะเป็นการสังเคราะห์ผลการศึกษาตามจุดประสงค์งานวิจัยข้อที่ 2. คือ หาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ มีคำถามวิจัยดังนี้

- 1.) การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารและแนวคิดดั้งเดิมอย่างไร
- 2.) การจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ควรเป็นอย่างไร

5.1 การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหาร

ผลการศึกษาในบทที่ 4. เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1. พบว่าสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารนั้น เริ่มต้นเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง การรับนโยบายมาปฏิบัติ แต่ในระยะต่อมาการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางกลายเป็นสาเหตุหลักในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ แต่การที่กลุ่มชนใดจะรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นมาใช้นั้นต้องผ่านกระบวนการคิดพิจารณาแล้วว่าสิ่งที่รับมานั้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของตนหรือต้องเกิดประโยชน์กับตนจึงจะรับมาใช้ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดคติความเชื่อจึงเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่โดยนำสิ่งต่างๆ เข้ามาหรือปรับเปลี่ยนการใช้งานตามมา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของคนในล้านนานั้นเกิดขึ้นเพราะการปฏิรูปการศึกษา การรับรูปแบบการศึกษา วัฒนธรรม แนวคิดต่างๆ แบบตะวันตกเข้ามาใช้ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการปฏิบัติต่อพื้นที่เปลี่ยนไป ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมเรื่องพื้นที่ในคติไทย ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 131-149) ที่อธิบายว่า มนุษย์มีชีวิตอยู่ท่ามกลางพื้นที่ (Space) และเวลา (Time) ในแต่ละวัฒนธรรมจะมีการสร้างคติเกี่ยวกับพื้นที่และเวลาที่ต่างกัน มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ให้อยู่ในพื้นที่และเวลาตามคติของตน จึงเกิดมี “ความหมาย” หรือ “โลกทัศน์” ขึ้น ซึ่งโลกทัศน์ของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มแต่ละวัฒนธรรมก็จะแตกต่างกันตามความแตกต่างของพื้นที่ที่ตนอาศัยและเวลาในพื้นที่

นั้นๆ นิธิ ยังเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของโลกทัศน์แบบตะวันออกและตะวันตก โดยแบ่งเป็นพื้นที่ในคติไทยกับพื้นที่ในคติปัจจุบัน ดังนี้

พื้นที่ในคติปัจจุบัน เป็นผลพวงที่เกิดจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ซึ่งกำเนิดขึ้นในโลกตะวันตกเมื่อราว 2-300 ปีมานี้แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากที่สุด แนวคิดนี้เชื่อว่าพื้นที่เป็นสิ่งที่ไร้ขอบเขตแผ่ขยายไปอย่างไม่มีปริมาตรไม่มีเส้นแบ่ง สามารถเข้าไปประสบจับต้องหรือผ่านเข้าไปได้ มีความเป็นรูปธรรม ดังนั้นพื้นที่นามธรรมหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในโลกทัศน์ของคนปัจจุบันจึงหายไป

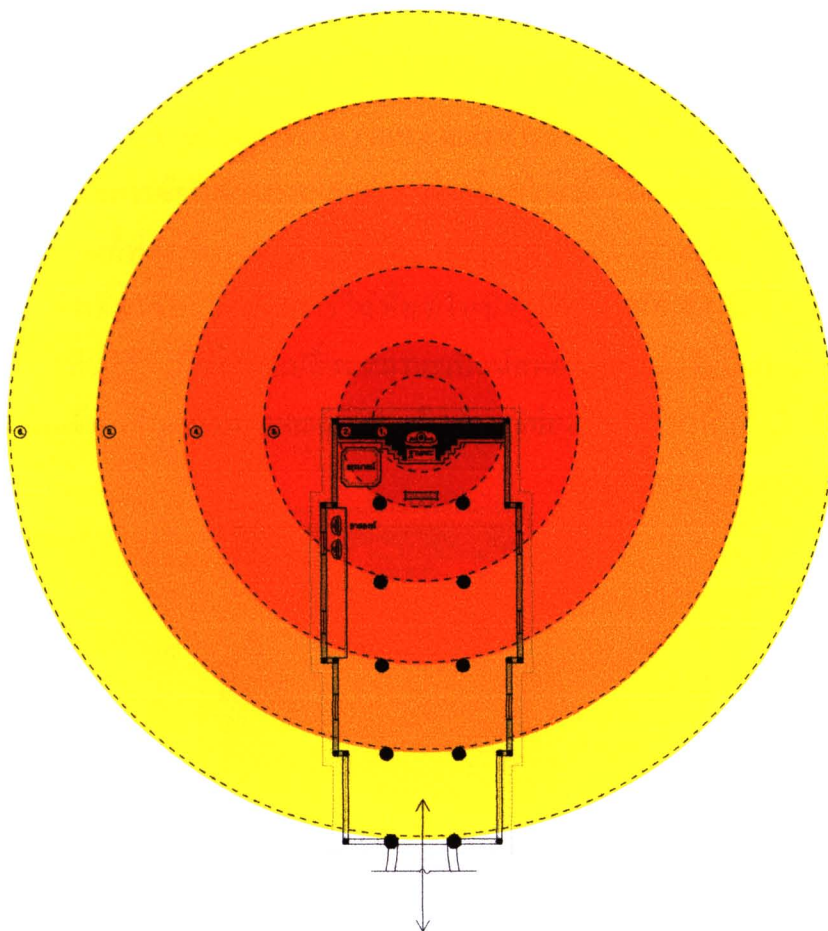
พื้นที่ในคติไทย จะตรงกันข้ามกับพื้นที่ในคติปัจจุบันคือ มีขอบเขตเส้นแบ่งที่ชัดเจนไม่เป็นผืนเดียวกัน มีทั้งพื้นที่ในแนวราบและแนวตั้ง ซึ่งมีการแบ่งเป็นส่วนๆ แต่ละส่วนจะมีลักษณะและความหมายที่แตกต่างกัน และยังคงมีกฎที่ต้องปฏิบัติเมื่อก้าวเข้าสู่พื้นที่อื่น เช่น การปรับเปลี่ยนการแต่งกาย การเปลี่ยนพฤติกรรมหรือมารยาท เพื่อให้เหมาะสมกับกาลเทศะหรือถูกที่ถูกลเวลา

นิธิ ยังอธิบายว่าการศึกษาแผนใหม่ทำให้คนไทยในปัจจุบันได้รับคติฝรั่งในเรื่องพื้นที่มามาก แต่ถึกลงไปแล้วคติเกี่ยวกับพื้นที่แบบเก่าก็ยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและท่าทีต่อสิ่งต่างๆอยู่มาก จากแนวคิดนี้อาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์ของคนล้านนาเริ่มเปลี่ยนเมื่อรับการศึกษาแผนใหม่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในเวลาต่อมา

แผนภูมิ S-1 จุดเปลี่ยนทางความคิดหรือโลกทัศน์ของคนล้านนาที่มีต่อพื้นที่ในวิหาร

จากแนวคิดการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิมที่ได้ค้นพบจากงานวิจัยในหัวข้อ 4.1 ซึ่งได้อธิบายว่า พื้นที่ภายในวิหารมีพระประธานเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ยังลึกเข้าไปภายใน หรือยิ่งใกล้พระประธานจะยังมีความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สูงขึ้นเรื่อยๆ และแนวคิดของ นิธิ เรืองพื้นที่ในคติไทย สามารถสังเคราะห์ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารได้ดังนี้

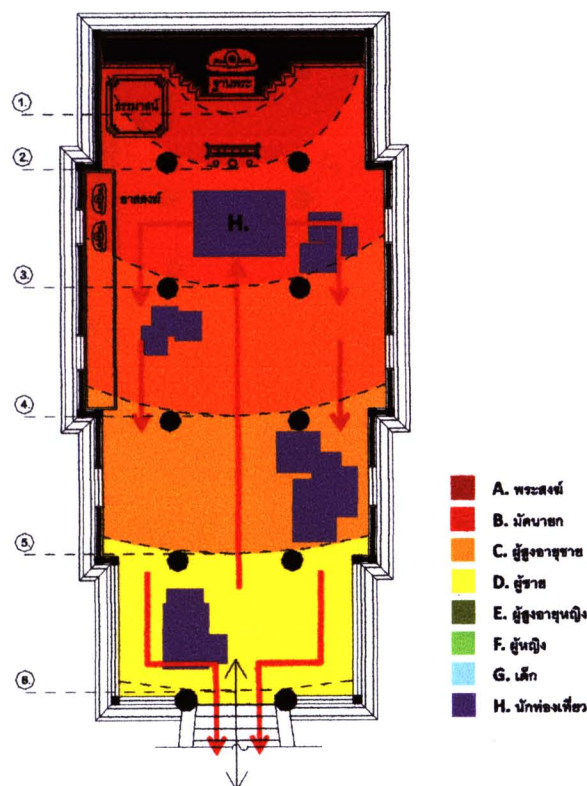

แผนภูมิ 5-2 การวิเคราะห์รัศมีวงขอบและความเข้มข้นของความศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร

5.1.1 ความเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่

“พื้นที่ในคติปัจจุบันแทนที่พื้นที่ในคติไทย”

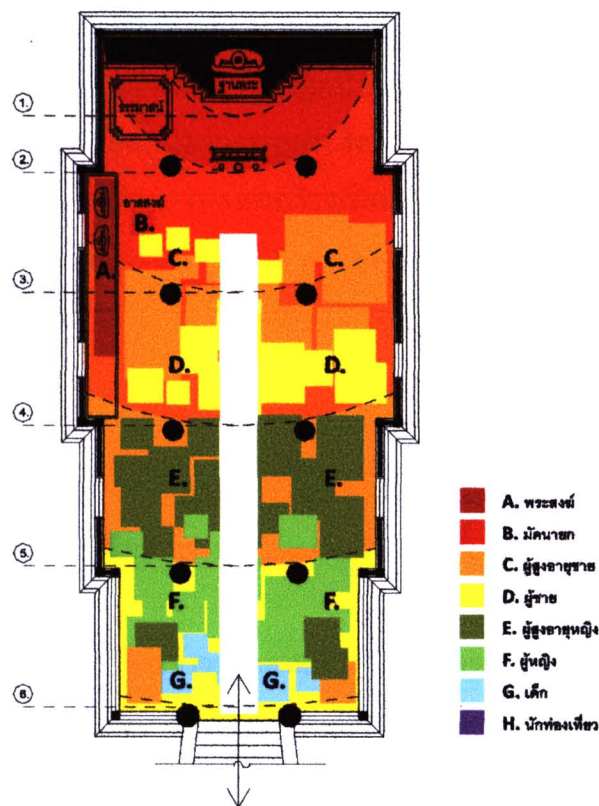
แนวคิดนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เมื่อเวลาเปลี่ยน สังคมเปลี่ยน การศึกษาเปลี่ยน โลกทัศน์ของคนเปลี่ยนไป ย่อมส่งผลต่อการให้ความหมายต่อพื้นที่ๆต่างไปจากเดิม วิหารซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยตามยุคสมัย ตามโลกทัศน์ของคนรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การจัดพื้นที่เปลี่ยน การนั่งของกลุ่มคนต่างๆ ไม่เคร่งครัดเหมือนเดิม รวมถึงมีการให้ความหมายต่อพื้นที่ในวิหารที่หลากหลายหน้าที่ขึ้น เช่น การท่องเที่ยว จึงเกิดการซ้อนทับของความหมายในพื้นที่ในเวลาเดียวกัน วิหารจึงเป็นทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสถานที่ท่องเที่ยวในเวลาเดียวกัน ตัวอย่างเช่นเมื่อนำวงขอบที่แสดงความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาซ้อนทับกับการใช้พื้นที่ในปัจจุบัน(หัวข้อ 4.1.2.2) การใช้พื้นที่โดยนักท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่าเมื่อทุกคนเปลี่ยนสถานะเป็นนักท่องเที่ยวแล้วไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็สามารถก้าวลึกเข้ามาด้านในวิหารและสามารถเดินสำรวจท่องเที่ยวได้ทั่วพื้นที่ เป็นต้น

แผนภูมิ 5-3 การใช้พื้นที่ในวิหารโดยนักท่องเที่ยวซ้อนทับกับความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร

“พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มเลือน พื้นที่ทางสังคมยังชัดเจน”

ผู้วิจัยเห็นว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และแนวคิดพื้นที่ในคติไทยยังคงมีอยู่เสมอ แต่ความเข้าใจเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มเลือนเมื่อได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมความคิดแบบตะวันตกที่เห็นว่าทุกพื้นที่สามารถผ่านเข้าไปประสมได้ง่าย ในขณะที่แนวคิดแบบตะวันออกวิหารถูกยกให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมด มีขอบเขตทั้งแนวกึ่งและแนวระนาบการเข้าสู่พื้นที่จึงต้องมีการปรับตัวให้เหมาะสม ในขณะที่ความเข้าใจเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีน้อยลงแต่พื้นที่ทางสังคมที่แสดงออกในวิหารยังชัดเจนและเป็นเช่นนั้นมาช้านาน ถึงแม้ปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง เช่น การนั่งในวันพระอาจมีการปรับเปลี่ยนจากการนั่งตามวัยวุฒิ คุณวุฒินำหน้าเริ่มเปลี่ยนเป็นการนั่งโดยคุณวุฒิและตำแหน่งหน้าที่การงานนำมากขึ้น เพราะทั้งวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตกยังคงมีแนวคิดการแบ่งลำดับชั้นทางสังคมที่คล้ายคลึงกัน เช่น การแบ่งตามยศศักดิ์ ความอาวุโส ตำแหน่งหน้าที่ ทำให้การแบ่งพื้นที่นั่งของกลุ่มคนในสังคมยังคงไม่เปลี่ยนแปลงมาก

แผนภูมิ 5-4 แสดงพื้นที่ทางสังคมซ้อนทับกับความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร

5.1.2 ความเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุ

5.1.2.1 ส่วนศาสนวัตถุหลัก และ 5.1.2.2 ส่วนสักการะและเครื่องใช้

ถึงแม้ว่าส่วนศาสนวัตถุหลักจะเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงจากนโยบายทางการเมืองการปกครอง แต่ในระยะต่อการรับวัฒนธรรมและเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาทำให้ขาดการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คนไม่รู้จักไม่เข้าใจความหมายที่มาของศาสนวัตถุซึ่งรวมถึงส่วนสักการะและเครื่องใช้ ที่จากการศึกษาพบว่าไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ก็มีสาเหตุเดียวกันคือ ขาดการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ทำให้ศาสนวัตถุบางส่วนสูญหายไปตามกาลเวลา เช่น อาสนา กับ แวนสามตาพระเจ้า

ผู้วิจัยเห็นว่าส่วนสำคัญ ส่วนศาสนวัตถุหลักยังตั้งมั่นอยู่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลงมาหลายร้อยปี ถึงแม้จะเปลี่ยนรูปแบบจากการรับวัฒนธรรมภาคกลางมา (ธรรมาสันแบบภาคกลางแทนธรรมาสันปราสาท โต๊ะหมู่บูชาแทนสัตตภัณฑ์) แต่แก่นยังคงเหมือนเดิมคือการสักการะบูชาพระรัตนตรัยซึ่งเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ของส่วนนี้ยังคงมีอยู่เสมอ แต่ความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และจาริตแบบล้านนาเริ่มเลือนหายเนื่องจากขาดการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ ได้แก่การจาริกบันทึกเรื่องราวความเป็นมาความสำคัญของสิ่งต่างๆ (ในอดีตการศึกษาแบบไทยนั้นไม่เน้นการบันทึกหรือเขียนเป็นตำรา ใช้การศึกษาด้วยตนเอง การลงมือปฏิบัติและจดจำ) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาจากการศึกษาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ในเรื่องต่างๆเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน ระบบการถ่ายทอดความรู้โดยการใช้ภาษาไทยกลางแทนภาษาพื้นเมือง ระบบการศึกษาที่เน้นหนักในเรื่องวิชาชีพและความรู้ที่เป็นแบบแผนเดียวกันทั้งประเทศโดยส่วนกลาง ทำให้ภูมิปัญญาความรู้จาริตแบบดั้งเดิมขาดการสืบสาน

5.1.2.3 ส่วนหารายได้

“อดีต คนเข้าไปใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบัน คนเข้าไปใช้พื้นที่และพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์”

อดีตพระสงฆ์บิณฑบาตเฉพาะข้าวปลาอาหารให้พอแก่การดำรงอยู่ การดูแลทำความสะอาดบูรณปฏิสังขรณ์วัดเป็นหน้าที่ของข้าพระ เป็นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน เมื่อพระสงฆ์ได้ให้ทั้งความรู้และธรรมะในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านจึงตอบแทนด้วยการดูแลวัดและพระสงฆ์เพื่อช่วยสืบสานพุทธศาสนาต่อไป

ปัจจุบันเมื่อวัดเป็นนิติบุคคลที่ต้องบริหารจัดการดูแลค่าใช้จ่ายต่างๆภายในวัดเอง เช่น ค่าสาธารณูปโภคและการดูแลพระสงฆ์สามเณร ส่วนหารายได้จึงเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องมี

5.2 แนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร

จากข้อสรุปการสังเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหาร ในหัวข้อ 5.1 เห็นได้ชัดว่าการขาดความรู้ความเข้าใจในคติแนวคิดและจารีตแบบดั้งเดิม อันเป็นผลมาจากการไม่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญาความรู้ ทำให้เกิดการปฏิบัติต่อพื้นที่ในวิหารต่างไปจากเดิม ดังนั้นแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 จึงควรส่งเสริมการให้ความรู้ด้านแนวคิดจารีตเดิมที่มีค่าให้เกิดการรับรู้และตระหนักมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันพบว่าความรู้ความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ในวิหารหรือความหมายของศาสนวัตถุรวมถึงความรู้เรื่องจารีตปฏิบัติพิธีกรรมแบบดั้งเดิมของล้านนากลายเป็นความรู้ที่มีผู้รู้จริงและสนใจน้อย โดยเฉพาะพระสงฆ์ประจำวัดและชาวบ้านทั่วไป

จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่าย เพื่อหาแนวทางการจัดการเรื่องนี้จะควรมีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้เหล่านี้อย่างเป็นระบบ ดังเช่นความเห็นของ วิถี พานิชพันธ์ (2553) ที่ระบุว่าควรให้ความรู้ควรแบ่งเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. พระสงฆ์
2. ผู้ดูแลวัด มัคทายกหรืออาจารย์วัด และชาวบ้าน
3. กลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม
4. การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ
5. การเรียนการสอนในระบบโรงเรียน

1. พระสงฆ์ การให้ความรู้ในกลุ่มพระสงฆ์ควรมีการบรรจุภูมิปัญญาความรู้เรื่องเหล่านี้ลงในหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ในภาคเหนือ นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรม (นักธรรม-บาลี) ในภาคปกติ โดยต้องเริ่มต้นปฏิบัติจากคณะสงฆ์ในระดับสูงสุดของภาคเหนือลงไปสู่พระสงฆ์สามเณรทุกระดับชั้นให้ได้รับความรู้เท่าเทียมกัน จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์สามเณรจำนวนมากที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาในภาคเหนือทำให้ไม่มีพื้นฐานความรู้ในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น จึงควรมีการอบรมหรือสอนตั้งแต่เริ่มต้นการบวชเรียนในสำนักเรียนพระสงฆ์หรือก่อนการรับตำแหน่งใดๆ ตัวอย่างภูมิปัญญาความรู้และจารีตที่ควรมีการเรียนการสอนได้แก่ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในภาคเหนือ การอนุรักษ์ดูแลรักษาโบราณวัตถุและทรัพย์สินสมบัติของวัด ความรู้ความเข้าใจเรื่องความหมายแนวคิดคติธรรมในส่วนต่างๆ ของวัด ความหมายแนวคิดของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร ความหมายความสำคัญของศาสนวัตถุ เครื่องใช้ เครื่องสักการะต่างๆ ที่แตกต่างจากภาคอื่นๆ

นอกจากการบรรจุความรู้ลงในหลักสูตรการเรียนแล้ว การอบรมสัมมนาพิเศษในโอกาสต่างๆ ก็ควรเสริมหรือเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องดังกล่าวข้างต้นลงไปด้วย จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมในเรื่องวิหารล้านนาที่ผ่านมาพบว่าการอบรมหรือถวายความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัดและวิหารแก่พระสงฆ์ส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่กายภาพหรือสถาปัตยกรรม เช่น การอนุรักษ์ศิลปกรรมและโบราณสถาน พระราชบัญญัติหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ การจัดการสภาพแวดล้อมด้านกายภาพวัด เป็นต้น จึงควรเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องความสำคัญของศาสนวัตถุ เครื่องใช้ เครื่องสักการะต่างๆ เข้าไปด้วย เพื่อพระสงฆ์ทุกรูปจะได้นำความรู้ไปปฏิบัติต่อวิหารได้ถูกต้อง สามารถบอกกล่าวชาวบ้านได้ว่าสิ่งต่างๆ มีที่มาที่ไปอย่างไรและสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมคืออะไรและเพื่อให้ภาพรวมของการอนุรักษ์วิหารครอบคลุมทุกส่วน

2. **ผู้ดูแลวัด มัคทายกหรืออาจารย์วัด และชาวบ้าน** ควรมีการจัดอบรมและให้ความรู้เช่นเดียวกับพระสงฆ์ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณวัดหรือวิหารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เพื่อให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของวิหารและช่วยกันดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติของชาติโดยไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์แต่ฝ่ายเดียว

3. **กลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม** การท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวในวิหาร เพราะเป็นผู้นำวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามา ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวก็มีส่วนอย่างมากในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีของล้านนาออกไป ฉะนั้นการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องสำคัญ ตัวอย่างเช่นการจัดทำป้ายภาษาไทยและอังกฤษเพื่อบอกคติแนวคิดพื้นที่ส่วนต่างๆ ของวิหาร การปฏิบัติตัว การแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสมในการเข้าไปภายในวิหาร และความหมายสำคัญของศาสนวัตถุ เครื่องสักการะ เครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งการจัดทำป้ายเหล่านี้ควรมีอยู่ในทุกวัดหรือวิหารที่ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรไม่ใช่เฉพาะวัดที่สำคัญของจังหวัดเท่านั้น นอกจากนี้พระสงฆ์และผู้ดูแลวิหารก็ควรช่วยอธิบาย บอกกล่าว ตักเตือน ในกรณีที่นักท่องเที่ยวปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องด้วย

4. **การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ** แบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ 1) การนำเสนอและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมประเพณีล้านนาที่เกี่ยวข้องหรือมีการปฏิบัติในวัดและวิหารผ่านสื่อต่างๆ ทั้งข่าวโทรทัศน์ ละคร โฆษณา สื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งในแง่สาระหรือเพื่อการบันเทิง ควรมีการศึกษาหาข้อมูลที่ต้องก่อนนำเสนอ 2) การเผยแพร่ข้อมูลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยผ่านสื่อต่างๆ นอกเหนือจากการนำเสนอข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวแล้วควรเน้นย้ำถึงข้อควรปฏิบัติในการเข้าไปในพื้นที่วัดและวิหารต่างๆ ว่าสิ่งใดคือจารีตปฏิบัติที่ถูกต้อง

5. **การเรียนการสอนในระบบโรงเรียน** จากการศึกษาพบว่าความรู้เรื่องคติแนวคิดพื้นที่ของวิหาร ความหมายสำคัญของศาสนวัตถุ เครื่องสักการะ เครื่องใช้ต่างๆ เป็นความรู้ที่นับวัน

จะหาผู้รู้ได้ยากขึ้น ดังนั้นการจะสืบสานภูมิปัญญาเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไปจึงควรส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ในวงกว้างอย่างเป็นระบบให้แก่เยาวชน ซึ่งจะเป็นผู้ดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมเหล่านี้ต่อไป โดยการเพิ่มเติมหรือสอดแทรกลงในวิชาเรียนในหลักสูตรนอกเหนือจากการเรียนวิชาพุทธศาสนาหรือศาสนพิธีแบบภาคกลางอย่างเดียว ซึ่งอาจจะเป็นพระสงฆ์หรือผู้รู้ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรงเป็นผู้สอน หรือการสอนแบบบูรณาการ โดยการพานักเรียนไปศึกษาเรียนรู้จากสถานที่จริง เป็นต้น

จากแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารข้างต้น ยังสามารถแบ่งได้ 2 ระยะ คือ 1) การจัดการในระยะสั้น 2) การจัดการในระยะยาว

- 1) การจัดการในระยะสั้น หมายถึง การจัดทำป้ายให้ข้อมูลด้านหน้าวิหารและภายในวิหาร และการอบรมสัมมนาให้ความรู้แก่พระสงฆ์และชาวบ้านประจำวิหารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร
- 2) การจัดการในระยะยาว หมายถึง การวางพื้นฐานการให้ความรู้ที่เป็นระบบ การจัดการหลักสูตรการเรียนการสอนแก่พระสงฆ์และนักเรียนนักศึกษา

5.3 บทสรุปงานวิจัย

วิหารล้านนาเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน วิหารยังคงความสำคัญและมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอ ทั้งเพื่อประกอบศาสนกิจและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยพระสงฆ์และฆราวาส ภายในวิหารสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา คติความเชื่อ คติธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพุทธศาสนา ความศรัทธา และฝีมือเชิงช่างที่ประณีตมีเอกลักษณ์ พื้นที่ใช้สอยและวัตถุต่างๆ ถูกจัดวางเพื่อการเคารพบูชา ทำให้พื้นที่ภายในวิหารมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ไม่น้อยกว่าสถาปัตยกรรมภายนอก

วิหารล้านนานอกจากจะเป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันทำให้มีการนำวัตถุอุปกรณ์อาคารเครื่องใช้สอยต่างๆ เข้ามาจัดวางเพิ่มเติมในวิหาร ส่งผลต่อรูปแบบพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในที่ขาดความต่อเนื่องกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมภายนอก ซึ่งอาจทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ของวิหารล้านนา งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารและค้นหาแนวทางการจัดการพื้นที่

ใช้สอยและวัตถุให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ และสอดคล้องกับการรักษาอัตลักษณ์ของวิหารล้านนา

ผลการวิจัยพบว่าสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาได้แก่นโยบายทางการเมืองการปกครองและการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางอันเป็นผลจากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งนโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาสงฆ์ได้ส่งผลกระทบต่อจารีตปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนารวมถึงรูปแบบการจัดพื้นที่และวัตถุในวิหารต่อมาได้แก่การรับวัฒนธรรมจากภาคกลางเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยมีปัจจัยเสริมคือ ประชากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาส่งผลให้คนในท้องถิ่นขาดการสืบสานภูมิปัญญาความรู้แบบดั้งเดิมและขาดความรู้ความเข้าใจในจารีตวัฒนธรรมของตน การรับวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามาอย่างรวดเร็วโดยขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลกระทบ ดังนั้นแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารล้านนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการใช้พื้นที่ในคติไทย เพื่อให้การอนุรักษ์วิหารล้านนามีความสมบูรณ์มากขึ้น จึงควรส่งเสริมการให้ความรู้ในเรื่องแนวคิดความหมายของพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ จารีตประเพณีดั้งเดิมที่ปฏิบัติภายในวิหารอย่างเป็นระบบแก่กลุ่มคนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดูแลและใช้งานวิหาร ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้ดูแลวัดและชาวบ้าน กลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม สื่อมวลชน ประชาสัมพันธ์ การเรียนการสอนสำหรับเยาวชน งานวิจัยนี้ได้อาศัยความรู้การศึกษาวิหารล้านนาและเสนอแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารเบื้องต้น ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการวางแผนจัดการและพัฒนาวิหารในพื้นที่อื่นๆ ของภาคเหนือได้

5.4 ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะงานวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา เชียงใหม่ เพื่อค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา และหาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยพบว่ามีข้อจำกัดและข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านจุดประสงค์การวิจัย

- การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา ผู้วิจัยเน้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงบริเวณผังพื้นที่คือการจัดพื้นที่และวัตถุ ควรมีการศึกษา

ให้ครอบคลุมถึงด้านสถาปัตยกรรมภายใน เช่น ผนัง เพดาน หรือพื้นที่ว่าง 3 มิติภายในวิหารต่อไป

- ผู้วิจัยเน้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของศาสนวัตถุและวัตถุต่างๆ ซึ่งอยู่นอกเหนือความรับผิดชอบของกรมศิลปากร (กรมศิลปากรดูแลรับผิดชอบเฉพาะสถาปัตยกรรมและส่วนที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น แท่นแก้ว)
- การศึกษาเน้นถึงผลกระทบต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม ควรมีการศึกษาให้ครอบคลุมถึงผลกระทบที่มีต่อผู้ใช้งานวิหาร โดยตรง เพื่อให้ผลการวิจัยสมบูรณ์มากขึ้น
- งานวิจัยนี้เลือกกลุ่มตัวอย่างวิหารโดยใช้หลักเกณฑ์ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม ช่วงเวลาการก่อสร้างและบูรณะ การขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร ควรมีการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้งานวิจัยมีความหลากหลายมากขึ้น

ด้านระเบียบวิธีวิจัย

- การศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารเป็นการค้นหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจากการค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อค้นหารูปแบบที่คาดว่าจะเป็นที่ใช้สอยในอดีต ผู้วิจัยพบว่าข้อมูลจากการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้รู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นข้อมูลที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้รับการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ล่วงลับไปแล้ว การศึกษาค้นคว้า ประสบพบเจอ หรือประพติดประพอกมาในช่วงชีวิตของตน จึงมีข้อจำกัดของข้อมูลในช่วงเวลาหนึ่ง ส่วนการค้นคว้าด้านเอกสาร (Documentary Research) ก็พบว่าขาดข้อมูลการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการที่อยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2445 ทำให้ขาดหลักฐานที่ชัดเจนเรื่องรูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยในอดีตอย่างแท้จริง
- ส่วนการศึกษารูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในปัจจุบันใช้การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) พบว่ามีข้อจำกัดด้านระยะเวลาในการศึกษาการวิจัยที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ครบทุกวัน ในงานวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษารูปแบบการจัดพื้นที่วิหารในวันธรรมดา วันพระ และวันสำคัญทางศาสนาเฉพาะบางวันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนามเท่านั้น

ด้านผลการวิจัย

- ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในงานวิจัยนี้ เป็นการนำเสนอแนวทางในภาพรวมเบื้องต้น ควรมีการศึกษาลึกลงไปถึงเรื่องระดับหรือหลักเกณฑ์ของความเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปใช้วัดค่าได้อย่างมีเหตุผล เช่น การเปลี่ยนแปลงการจัด

วัตถุในวิหารถึงระดับไหนจึงจะถือว่าเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์และควรเริ่มแก้ไข เป็นต้น

- แนวทางการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา สามารถประยุกต์ใช้ในการวางแผนการจัดการและพัฒนาวิหารในพื้นที่อื่นๆของภาคเหนือได้
- ผลการวิจัยนี้สามารถเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาเรื่องวิหารล้านนาในส่วนที่ขาดให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเป็นการเพิ่มเติมความรู้ด้านความหมาย ความสำคัญ ความเปลี่ยนแปลงของการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร ซึ่งสามารถสะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของเชียงใหม่ไปพร้อมกัน